

PER ERICSON:

EN RADIKAL LIBERAL

Anders Chydenius (1729-1803) är ett tydligt exempel på att den idériktning vi kallar klassisk liberalism är en sammansatt och varierad företeelse. Hos honom kan vi studera föreningen av pietistisk kristendom och radikalt liberala politiska principer. Chydenius tillhörde de intellektuella vägröjarna i den svenska frihetens historia. Han var inte ensam, knappast ens den mest inflytelserika i sin tid, men han tillhörde definitivt de mest ivriga och konsekventa motståndarna till alla former av näringstvång och privilegier.

Ibland har han kallats nordens Adam Smith, vilket nog får sägas vara en rätt missvisande beteckning. Chydenius tycks ha saknat den systematiskt teoretiska orientering som den skotske upplysningsmannen besatt. Däremot förespråkade Chydenius en politisk liberalism som i mycket påminde om vad Smith skulle komma att lansera i *Nationernas välstånd*.

Chydenius levde och verkade i Österbotten, först som kaplan i Nedervetil, senare som kyrkoherde i Gamlakarleby. I politiskt hänseende gjorde han sig bemärkt både som fristående skribent

och som riksdagsman. Han utövade ett tydligt inflytande på avskaffandet av den politiska censuren av tryckta skrifter under frihetstiden. I frågan om införande av ökad religionsfrihet levererade han påpassligt intellektuell ammunition, även om säkert kungens hållning utövade större påverkan på det faktiska utfallet. Chydenius engagerades också i fiskerideputationen och bidrog där aktivt till att avskaffa statsbidragen till fiskerinäringen. I sina många skrifter riktade han långtgående och aggressiv kritik mot näringsregleringar i olika former och mot storstädernas statliga privilegier.

Socialt patos

Chydenius vägledades helt uppenbart av ett socialt patos i sin vilja att röja undan alla politiska ingripanden som hindrade den enskilde att själv bättra sin lott: "Det är alldeles orådeligt i en fri stat att lägga band på näringar, särdeles när derigenom fattigt folk skulle bringas i elände". I det privata ägandet och i avtalsfriheten såg han de främsta medlen till förbättringar för de sämst ställda.

Pentti Virrankoskis levnadsteckning är faktiskt den första mera omfattande som publicerats på svenska sedan 1908. Man kan väl inte direkt påstå att Chydenius varit bortglömd under mellantiden. I

Anders Chydenius — Demokratisk politiker i upplysningsens tid, av Pentti Virrankoski, Timbro 1995.

Finland har han innehaft status av nationalklenod, visserligen smärre sådan. I Sverige har han uppmärksammats av Eli F. Heckscher.

Tidlösa formuleringar

På senare år har även redaktör Per Dahl gjort förtjänstfulla insatser, inte minst genom att på förlaget *Det svenska biet* utge *Den Nationale Winsten*, Chydenius kanske tydligaste, och mest tidlösa, formulering av det liberala budskapet. Det är i detta verk Chydenius deklarerar:

“Ju närmare jag begynte, at efter friheten afmäta våra näringar, ju mera tycktes jag se möjligheten, at uplifva dem: jag slap mitt ängsliga bryderi, om näringarnas företräde och mångfaldiga författningar därvid. Ett ämne, som efter all min öfvertygelse är långt öfver människo-vett, och Naturen sjelf så lätt utträttar. En enda författning, nämligen den, at kunna minska våra författningar, har alt sedan blifvit mig et fägnesamt arbetsämne...”

Det råder ingen tvekan om att Virrankoskis biografi är ett absolut måste för varje person som intresserar sig för Chydenius och för den svenska liberalismens historia. Det är ett gediget akademiskt arbete, med en sunt kritisk ansats som på flera punkter för forskningen

framåt i förhållande till tidigare försök. Inte minst tillför Virrankoski nya uppgifter om Chydenius insatser för Österbottens seglationsrättigheter. Ett par anmärkningar bör dock göras. Virrankoski har inte haft som primärt syfte att analysera Chydenius idéer. Enligt min mening är Eli F. Heckschers sammanfattande essä i *Ekonomisk-historiska studier* (Bonniers, 1936) fortfarande den bästa introduktionen i detta avseende, det lilla formatet till trots.

När Virrankoski tagit sig an Chydenius texter har han ibland inte kunnat avhålla sig från egna kommentarer och ger då prov på en del rätt märkliga åsikter. (Bland annat tycks han använda begreppet monopol både för att beteckna företag med en dominerande, men konkurrensutsatt ställning på marknaden och för att beteckna statens lagreglerade monopolprivilegier.) Han intar också en lätt nedvärderande hållning till Chydenius synsätt att avtalsfrihet och äganderätt är de bästa instrumenten för att komma till rätta med sociala problem.

Svavelosande kritik

Vidare framställer Virrankoski Chydenius som demokrat i Rousseaus anda, utan att särskilt definiera begreppet. En större tydlighet hade varit på sin plats, för missförstånds undvikande. Chydenius ömmade starkt och genuint för landsbyggdenns fattigfolk och han riktade svavelosande kritik mot tjänstemannavälde och privilegier, men han torde däremot inte ha hyst någon som helst sympati för tanken på att underkasta samhällslivet en ökad “demokratisk”, det vill säga poli-

tisk, styrning eller kontroll.

Som Heckscher har formulerat saken:

“Chydenius’ åskådning var icke blott icke socialistisk; den var socialismens motpol. Dess innebörd var att enda vägen till samhällsharmoni och

utrotning av arbetsfri inkomst bestod i den fria konkurrensen, att med andra ord allt statsingripande i produktion och fördelning enbart var till de breda lagrens skada“.

CARL JOHAN LJUNGBERG:

POLITISKT STORMSKEDE I BANKHISTORISK SPEGLING

Pengar luktar inte, heter det. Den världsvana tonen döljer hur socialt präglade och politiskt heta som pengar och deras ändå kan vara.

Nyligen har Duetsche Ban utgett en tung historik över sin 125-åriga tillvaro. Skapad kort innan tyskarna vann det fransk-tyska kriget och Preussens kung blev kejsare i det enade Tyskland kom banken snart att bli motorn i gründerens industrialiseringsprocess. bara att överleva när nystartade banker stod på huvudet var en bragd. Duetsche Bank drog (med själve Bismarck som fadder) tidigt till sig direktörer med rätt blandning av djärvhet och kyla. Lågriskprojekt blev den specialitet som gjorde att banken när första världskriget bröt ut

.....
Deutsche Bank 1875-1995, av Lothar Gall m fl, C H Beck, München 1995.

hunnit bli landets förnämsta finansinstitut.

Och så kom skickligt handhavt kapital att flyta in i lovande stål-, verkstads-, el-, kemi- och så småningom bil- och flygindustrier, vilket utlöste en ekonomisk jätteuppgång för Tyskland. Kontor öppnades i andra världsdelar, utöver Asien inte minst Sydamerika som kring 1900 omgavs av enorma tillväxtförväntningar. Med inflytandet följde politiska intressen, som banken dock i sin iver att värna om marknadsmässiga investeringar i görligaste mån höll tillbaka. Rent Frank Hellersk är historien om hur banken trädde in i projektet att bygga en järnväg till Bagdad — orientjärnvägens fortsättning via Turkiska Anatolien, en satsning som tragiskt avbröts efter delikata turer när en finanslösning redan var nästan klar — genom första världskrigets utbrott.

Medan det tidiga 1800-talets (ständigt